

Alt rolig i Schipkapasset — og i Oslo?

Om å lære av historien

Av oberstløytnant cand.philol. Anton Olstad

NMT har på annen plass i dette nummer en anmeldelse av Ole Kristian Grimnes' verk «Overfall» som er det første bindet i Aschehougs serie om Norges krig. Denne anmeldelse er skrevet av en som tilhører den såkalte «etterfølgergenerasjonen» og er kanskje typisk for denne. Oberstløytnant Anton Olstad tilhører den generasjonen som selv opplevet 9. april og som kjempet mot tyskerne. Han er også historiker, og har et annet syn på begivenhetene i 1940.

Første del av overskriften henspiller på et ordtak fra tsarens felttog i 1877–78 mot Konstantinopel, som Istanbul dengang ble kalt. Den andre delen går på hendelser som blir behandlet senere i denne fremstilling. Tyrkerne, dette sterke og interessante folk, erobret Konstantinopel i 1453 og konsoliderte det maktområde de hadde på Balkan. De behersket Ungarn og truet i 1529 selveste Wien. I 1683 beleiret de igjen byen. Sørøst-Europa har mange minner om deres herredømme. I en gammel salmebok fant undertegnede en «Bøn mod Tyrken» på linje med bønn mot sykdom, død og annen elendighet. De var en trusel mot Europa. Tsaren så seg tradisjonelt som beskytter av de kristne på Balkan. På attenhundretallet oppstod en panslavisme som også omfattet Balkanlandene. Alle slaver hadde samme røtter, og russerne var de slaviske folks førstemenn og ledere. Interessant nok vokste det også frem en pantyrkisk bevegelse, som skulle tjene til å holde det vaklende sultanrike sammen. Tsar-Russland ville ha fri ad-

gang fra Svartehavet til Middelhavet, dengang som nå.

Russernes angrep på Tyrkia i Krimkrigen 1854–56 ble vendt til nederlag da Frankrike og England grep inn på Tyrkias side, begge ut fra interesser i Middelhavet. England spesielt for å beskytte veien til India, «juvelen i kronen», som det ble med keiserinne Victoria. Frankrikes nederlag for de tyske stater under Bismarck i 1871 ga russerne nytt håp om å kunne sikre seg Balkan og Bosporusstredet. I 1874–75 gjorde innbyggerne i Bosnia-Herzegovina opprør mot tyrkerne. Bulgarerne fulgte eksemplet 1876. Opprørene ble knust med stor grusomhet. Tsaren hadde alibi for å gripe inn. Men det russiske vinterfelttog i Balkanfjellene ble et blodslit. (Einar de Mylius' «I krig for zaren» anbefales til nærmere studium av dette.) Russerne nådde nesten til Konstantinopel. Ved et stormaktsmøte i Berlin, med Bismarck som vert og med Disraeli som russernes hovedmotspiller, måtte imidlertid russerne gjøre tilbaketog. Enkelte av Balkanlandene ble dog fri det tyrkiske

herredømme. Østerrike-Ungarn fikk besette Bosnia-Herzegovina. Storbritannia bemektiget seg Kypros. Tyrkia, eller det osmanske rike som det dengang het, var såvidt svekket at det i engelsk politikk oppstod hva man kalte «the Eastern Question», nemlig hvordan Suezkanalen skulle beskyttes hvis tyrkerne skulle miste herredømmet over Midt-Østen.

«Alt rolig i Schipkapasset» er tittelen på et maleri med tre bilder. Det viser hvordan en russisk vaktpost utsettes for vinteren og til slutt sner ned i Balkanfjellene. Men Balkan var Europas urolige hjørne. Skulle en krig komme, ville den utløsende hendelse skje her. Det var alminnelig erkjent.

Da det i 1908 skjedde et maktskifte i Konstantinopel og tyrkerne syntes å skulle få ny

styrke, gikk Østerrike-Ungarn til det skritt å annektere Bosnia-Herzegovina. Derved hadde denne vaklende makt skaffet seg et enda større slavisk problem. Balkan ble ikke mindre farlig, med Balkankrigene i 1912 og 1913 som en overtyre til en katastrofe. Det var skjebnens ironi at den østerriksk-ungarske tronfølger erkehertug Franz Ferdinand, som hadde planer om å skille ut de slaviske områder som et tredje rike i dobbeltmonarkiet, skulle bli attentatmålet. Han var i Sarajevo for, som generalinspektør for hæren å inspisere en feltøvelse, da han og hans kone ble drept der av serbere 28. juni 1914. Betydde dette krig?

Østerrikerne søkte råd hos sine allierte. Wilhelm II kunne ikke tenke seg at tsarens styre ville støtte krefter som la hånd på fyrste, en kommende statsleder «av Guds nåde», som det het fra middelalderen av. Den 5. juni svarer Berlin på østerrikerens henvendelse at man «under alle omstendigheter vil stå sin forbundsfelle bi», en erklæring kjent som «blankofullmakten». Derefter reiser Wilhelm II på ferie til sine kjære norske fjorder. Frankrikes president Poincaré drar til St. Petersburg fordi Frankrike og tsaren har en militæravtale.

På hjemveien besøkte han Stockholm 25. juli, mens et planlagt besøk i Kristiania 29. juli ble avlyst. Den 25. juli reiste Wilhelm II hjem. Den serbiske generalstabssjef var på ferie i Østerrike. Det var såvidt han slapp tilbake igjen.

I en rapport av 1. september 1914 fra den britiske ambassadør i Wien heter det bl.a. at det før den østerriksk-ungarske note av 23. juli til Serbia, som stod bak attentatet, var svært stille i de østerriksk-ungarske regjeringskretser. Så stille at

den russiske ambassadør omkring 20. juli reiste fra Wien på to ukers ferie. Også den britiske ambassadør trodde at man i Wien ville holde seg unna katastrofale tiltak, inntil noten ble offentliggjort 24. juli. I realiteten et ultimatum med 48 timers frist til Serbia.

Nå visste verden at det var fare for krig. Også i Kristiania vet man det. Mandag 27. juli ble militære kommandomyndigheter innkalt til konferanse med forsvarsministeren. Konferansen gjaldt hvilke tiltak som starks måtte settes i verk. Det ble truffet forberedelser til hurtig mobilisering av nøytralitetsvernet såvel av hær som flåte. Innkjøp av kull til marinen begynte 28. juli og fortsatte inntil planlagt krigsbeholdning var nådd. Komplettering av andre nødvendige beholdninger for forsvaret ble igangsatt. Tirsdag 28. juli drøftet regjeringen en innkalling av nøytralitetsvernet, men fant å ville se tiden an noen dager. I forberedende statsråd torsdag 30. juli ønsket forsvarsministeren den første innkalling til en kystfestning hvor det ikke pågikk øvelser. Beslutningen ble truffet i statsråd neste dag. Lørdag 1. august var det nytt statsråd. Festningsbesetningene ble noe forsterket. Utrustning av endel minutleggere, jagere og torpedobåter ble besluttet.

Telegram om at Tyskland hadde erklært Russland krig kom til Kristiania lørdag 1. august henimot midnatt. Samme natt ble det gitt ordre om innkalling av ytterligere forsterkning til festningene. Kl. 02.00 var ordren gått, og regjeringskonferanse berammet til kl. 09.30 neste dag. Kommanderende general og admiral og generalstabssjefen ble tilsagt å møte kl. 10.00. Kongen hadde ytret ønske om å være tilstede, og

møtet ble satt på Slottet kl. 10.30.

I dette møte ble det nøytralitetsvern som de militære myndigheter anså nødvendig, besluttet innkalt. Resten av flåten ble mobilisert og flere tropper til befestningene innkalt. Ordrene ble ekspedert ut allerede søndag middag. Den formelle bekreftelse fant sted i statsråd søndag aften.

Fjorten timer etterat telegrammet om den tyske krigserklæring til Russland var kommet til Norge var de nødvendige ordre til forsvaret gitt av regjeringen! Forsvaret ble ytterligere styrket da Hans Wilhelm Keilhau kort etter ble avløst av Th. Holtfodt. To forhold er særlig verd å legge merke til: Man handlet raskt og resolutt, og Holtfodt utmerket seg ved å tvinge det militære syn, den forsvarsmessige nødvendighet igjennom når det kolliderte med de sivile politikeres. Han var fagmannen og autoriteten. Han unnskyldte seg ikke med at ansvaret var regjeringssjefens.

Mellemkrigsårene er en be-
drøvelsens periode for vårt for-
svar. (Generalmajor Jon Høge-
volds bok «Hvem sviktet?» kan
spesielt anbefales, også fordi
han tjenestegjorde i generalsta-
ben i april 1940.) I depresjons-
årene med tilspisset partipoli-
tisk kamp, og med en forskjell
på oppe og nede på samfunns-
stigen som dagens generasjon
ikke har forutsetninger for å
forstå, var det ikke plass til an-
net enn et tannløst liksomfor-
svar. Dessuten var man på en
måte presset av den vedtatte
folkemening til å tro på Kellog-
pakt og Folkeforbund — selvom
man så at tyskerne ville ha re-
vansj for den behandling de fikk
etter den første verdenskrig.
Man nektet å tro sine egne øyne,
fordi det ikke passet med det
politiske syn man doserte. Ef-

terpå unnskyldte man seg med Chamberlains erklæring på flyplassen etter gjenkomsten fra Münchenmøtet i september 1938 da Frankrike og Storbritannia hadde kastet Sudet-området av Tsjekkoslovakia til ulvene for å redde freden i Europa. Han forsikret at avtalen som Hitler og han hadde undertegnet ville bety «peace in our time». Den franske München-farer, Daladier, returnerte med et annet syn; han regnet med å bli møtt med forakt hjemme. Men da Hitler et snaut år etter angrep Polen, hadde såvel Frankrike som Storbritannia gitt Polen den garanti som betydde at de også ville komme i krig mot Tyskland.

Det hadde bygget seg opp gradvis. Var det derfor mange ikke forstod faresignalene, venet man seg til det? Hitler rikskansler 1933, gjeninnførelse av verneplikt i Tyskland 1935, Mussolinis angrep på Etiopia 1935 — og Folkeforbundets maktesløshet i den sammenheng — tyske tropper inn i det demilitariserte Rhinland 1936, den spanske borgerkrig 1936—39 med sovjetisk og tysk-italiensk innblanding, Østerrikes Anschluss mars 1938, Münchenkonferansen september 1938 (med tysk-britisk ikkeangrepspakt), tysk innmarsj i rest-Tsjekkoslovakia mars 1939. Det var signaler nok.

Seriøse historikere tar seg den frihet å hevde at når stormaktene forstod hva som var i ferd med å skje, kunne man da ikke vente mer av våre statsmakter? I august 1939 kom den tysk-russiske pakt, som lik en parallell til tsarens og Napoleons Tilsit-avtale av 1807 fordelte rollene i de krigshandlinger som nå skulle komme. Hitler var klar til angrep på Polen.

Lord Ismay forteller i sine memoarer at paktene kom som en total overraskelse. Ikke fordi

han hadde trodd at den britiske delegasjon til Moskva ville oppnå noe, «but who could have imagined that two gangsters, who had been heaping the vilest abuse on each other for many years, would kiss and make friends overnight?» Etter hans mening ville et enkelt telegram «Institute Precautionary Stage» straks ha satt forberedelser i gang. Men, skriver han, Mr. Chamberlain hadde ikke gitt opp alt håp om å kunne oppnå forståelse med Tyskland og ønsket ikke å gjøre noe som kunne få temperaturen til å stige og gi inntrykk av at han anså krig uunngåelig. Dog, departementssjefene møttes hver dag og ga anbefalinger om hva som var nødvendig å iverksette av forbedrende tiltak og som ikke kunne utsettes lenger. Og kveld etter kveld autoriserte Kabinetet tiltakene. Den 31. august var praktisk talt alle tiltak i «Precautionary Stage» foretatt.

Hva skjedde hos oss? Et forbehold, en påminnelse først: Det er alltid vanskelig for en eftersekt å forestille seg under hvilke forhold, påvirkninger, meningspress tidligere tiders politikere har tatt sine standpunkt. Fungerende forsvarsminister Oskar Torp sa under trontaledebatten i 1936 blant annet: «— vi må innstille hele vår militærpolitikk på å bevare landets nøytralitet og her er rustningspolitikken en direkte fare. I samme utstrekning som vi rustet, forringes vår mulighet til å kunne bli nøytrale i en kommende krig.» Fungerende statsminister Halvdan Koht sa at regjeringen av prinsipielle grunner ikke kunne gå med på å forlenge rekruttskolen til 84 dager. Men fritrekningen ble opphevet, mot hans partis stemmer, og rekruttskolen forlenget fra 48 til 72 dager.

Forsvaret la høsten 1936 frem

forslag til nye store forsvarsbevilgninger, som ble ansett nødvendige for at man skulle kunne ta igjen det som var forsømt, på 40 millioner kroner årlig de nærmeste tre år. Det kom en ekstraordinær bevilgning på omkring 7,5 millioner kroner.

Våren 1937 ble det, mot Høyres stemmer (Høyre ville bevilge 90 mill. over tre år), bevilget 17 millioner kroner fordelt på tre år.

Kommanderende general uttalte i en redegjørelse i forbindelse med budsjettforslaget høsten 1937 blant annet at det var statsmaktenes sak å avgjøre hvilke sjanser de ville ta i den usikre militære situasjon, men at det var de militære myndigheters plikt å skaffe statsmaktene det nødvendige grunnlag for vurdering av situasjonens militære side. Videre sa han at det ville ta år å bringe vårt nøytralitetsvern i den orden situasjonen krevet. *Det kunne fort bli for sent!* Det var et dystert bilde kommanderende general tegnet; vår hær var uten sammenligning den slettest øvede og slettest utstyrte i Europa, og dens mobiliseringsberedskap var langt fra som den burde være hvis landets nøytralitet skulle være sikret under krig i vår nærhet. Oberst Otto Ruge brukte stort sett samme ord i et foredrag i Oslo Militære Samfund i oktober samme år.

Fra 1933 til 1937 hadde tyskerne øket sine oppsetninger fra 10 til 51 divisjoner, alt fullmotorisert. Hver fredsdivisjon kunne stille en reservedivisjon. Altså en mobiliseringsstyrke på mer enn 100 divisjoner, og av bare 5 årsklasser.

Den 14. februar 1938 ironiserte statsministeren over at når Stortinget skulle tre sammen ble det mer liv i forsvaret «— da holder generaler og høyere em-

bedsmenn ellers dagstøtt foredrag om hva der absolutt bør gjøres». Forsvarsforhandlingene hadde gitt «mersmak», og appetitten var vokset.

Mowinckel hadde for marinen vedkommende funnet løsningen i «London Illustrated News», skriver general Høgevold. Hvorfor ikke kjøpe en motortorpedobåt, eller helst to, en for Oslofjorden og en for Vestlandet? Fortsatt aktuelt med en motortorpedobåt til Oslofjorden? Lavik ville ikke være med på opprustningsmusikken; vi måtte riktignok ha et vaktvern, men bare nok til å «setja lås for eigi dør».

Slik uttalte våre ledende statsmenn seg mens Østerrikes Schuchnigg gjorde de siste forsøk på å berge sitt land fra Hitler. I mai 1938 drøftet folkets kårne i fullt alvor om natursmør til hæren var et forsvars- eller landbruksspørsmål.

Dagen etter at Chamberlain og Hitler møttes i Berchtesgaden, talte Koht (16. september 1938) i Folkeforbundet og oppfordret partene i Tsjekkoslovakia-krisen og i den spanske borgerkrig til å løse konfliktene med fredelige midler. Høgevold skriver at det hadde liten hensikt; Franco behersket det meste av den spanske stat, og Hitlers Tyskland var gått ut av Folkeforbundet. «Vi kunne derfor i Koht bare se en idealist som hadde mistet evnen til å tenke kaldt og logisk.» Under trontaledebatten i februar 1939 anbefalte C. J. Hambro stats- og utenriksministeren å lese Andre Malraux bok fra den spanske borgerkrig. («Håpet», Gyldendal 1938). Da ville de forstå hvor håpløst det var å være soldat uten nok øvelse og uten nødvendige våpen. En interpellasjon av Sven Nielsen, som selv var offiser, etter trontaledebatten, gikk ut på at regjeringen

ikke kunne vite hvor dårlig det stod til med vårt nøytralitetsvern. Den ble til dels tatt meget unødig opp. — Det kunne trekkes frem mye mer til illustrering av manglende forståelse av hva et ordentlig forsvar behøvde. Men dette kan være nok her.

Det lå rimeligvis ikke for hederlige folk som våre ledende statsmenn å forstå den avgrunn av machiavellisme som Hitler f.eks. truet til seg rest-Tsjekkoslovakia med. President Hacha var tilsagt å møte i Berlin 14. mars, ble tatt imot med æreskompani, — og satt til å vente i Rikskanselliet, for å bli forelagt til underskrift et dokument som ga Tsjekkoslovakia «under det tyske rikes beskyttelse», og ordre om å ringe til Praha for å si at man ikke måtte skyte på de innrykkende tyske tropper!

Da forsvarsordningen av 1933 kom til debatt i 1929, hadde kommanderende general Holtfodt imøtegått den på det sterkeste. Han sa at en såkalt liten, men veløvet hær til erstatning for en stor vernepliktshær ville bli utdannet temmelig lik den nuværende; — «de optimister som både i og utenfor de militære rekker holder på at en liten hær også skal bli en god hær, vil ganske sikkert bli betydelig skuffet —». Holtfodt sa at budsjettmessige hensyn hurtig ville begrunne like kortvarige øvelser som før. Erfaringene fra verdenskrigen viste imidlertid at 8 måneder var et minimum. Ivar Bauck, som etterfulgte Holtfodt som kommanderende general, kalte ordningen et folkebedrag, som han ikke ville være med på.

General Kristian Laake og oberst Otto Ruge utarbeidet det skriftlige forslag som var nødvendig fra militær side. Forsvarsordningen av 1933 var et resultat av samarbeide mellom

to partier, selvom bare ett parti gikk så langt som til å ville nedlegge forsvaret. Fordi Laake og Ruge ikke gjorde som Holtfodt og Bauck, har de måttet tåle kritikk. Undersøkelseskommisjonen kommer inn på spørsmålet hvorvidt militære sjefer burde sette sin stilling inn som protest, og sier: «Kommisjonen vil dog ikke nekte at forsvarets tilstand kunne føles så trykkende og utilfredsstillende for en mann som var forsvarets tjener, at en avskjedsbegjæring under gitte omstendigheter ville vært en fortjenstfull handling.»

Når de politiske ledere ikke skjønner forsvarets problem — de har vanligvis ikke lært noe om forsvaret — da har man behov for høvdinger som Th. Holtfodt. Laake ble natt til 11. april 1940 innkalt til Nybergsund, hvor regjeringen da var på sin ferd østover, og invitert til å søke avskjed. Hva han omgående gjorde. Han skulle jo allikevel gå for aldersgrensen. Oberst Ruge ble neste dag utnevnt til kommanderende general; man kan vel si at han møtte seg selv i døren når han skulle lede et improvisorium av det minimumsforsvar han stabsmessig hadde vært med på å skape.

Hva iverksatte man av tiltak som kunne holde Norge utenfor da Tyskland angrep Polen og storkrigen var tydelig å se selv for de mest virkelighetsfjerne fredsvenner? Den 1. september erklarte regjeringen fullstendig nøytralitet i krigen mellom Tyskland og Polen. Den 3. september ble erklæringen gjentatt i krigen mellom Tyskland og Frankrike-Storbritannia. En nøytral stat er forpliktet til å bruke fysiske maktmidler som eventuelle krenkelser av nøytraliteten fra de krigførendes side. Det er fastsatt i Haag-

konvensjonen av 1907. Var Norge klar til det?

I september 1939 ble det av hæren innkalt fire infanteribataljoner, et hjulrytterkompani og et bergbatteri, alt i Sør-Norge. Etterat Finlandskrigen begynte, ble det i Nord-Norge satt opp to infanteribataljoner, to luftvernmitraljøsetropper og et landvernkompani. Tilsammen ca. 7000 mann, til — understreket — nøytralitetsvakt.

I marinen ble det trinnvis innkalt nær 5000 mann. Panserskipene Norge og Eidsvold ble utrustet og sendt til Narvik. Panserskipene Tordenskjold og Harald Haarfagre ble ansett å være for gamle. Innkallingen gjaldt i hæren dels for 60 og dels for 45 dager. Landvernkompaniene ved Oscarsborg, Kristiansand, Bergen og Agdenes festninger ble i oktober 1939 hjemsendt uten at erstatning ble innkalt. Finlandskrigen førte til at i Nord-Norge var i januar 1940 hele 6. Brigade blitt mobilisert.

Efter anmodning fra kommanderende general ble det i januar 1940 innkalt 3 artilleribataljoner og 2 bergbatterier, tilsammen ca. 1900 mann. I februar-mars ble det satt opp enkelte nye batterier ved kystfestningene. I januar 1940 ble hærens flyvåpen fullt mobilisert, uten at det betydde nevneverdig.

I september 1939 trodde ikke mange at det var krigsfare for Norge.

Det sovjetiske angrep på Finland 30. november ga et støkk, særlig ble man bekymret for Nord-Norge, som hadde felles grense med Finland. De fleste politikere synes å ha trodd at de allierte var helt overlegne i luften og til sjøs, og at Tyskland manglet forsyninger. Undersøkelleskommisjonen sier: «Situasjonens alvor også for Norge burde ha kommet klart fram.

Det er her en nesten uforklarlig motsetning mellom de tiltak som ble gjort i 1939 og dem som ble gjort i 1914.» (Understrekingen gjort av undertegnede.)

Sverre Hartmann har i sin bok «Søkelys på 1940» pekt på at engstelsen for hva som kunne skje i Nord-Norge trakk oppmerksomheten bort fra faren fra vest og syd. Sovjetiske fly bombet Petsamo, og russiske landstridskrefter drev finske styrker nærmere Norge. Da Salmijärvi brant 14. desember, kunne man se flammene helt til Kirkenes. Interessant å legge merke til er at den norske forsvarssjef i Øst-Finnmark var inne på tanken å måtte svi av den nærmeste norske bebyggelse forat russerne ikke skulle bli fristet til å gå over grensen. Han ble avløst. Men faren for Finnmark ble seriøst drøftet i den utvidede utenrikskomité 9. desember. Da Finlandskrigen sluttet i mars 1940, fikk 6. divisjon, ifølge daværende stabssjef der, senere general Odd Lindbäck-Larsen (i «Veien til katastrofen») ordre om å demobilisere troppene. Det var i gang da 9. april kom. Det hadde vært forbudt å skyte på russiske fly som fløy inn over norsk territorium. Da en norsk Moth på norsk side ble beskutt av et russisk fly og tvunget ned, ble det forbudt norske fly å fly nær grensen.

General Lindbäck-Larsen oppsummerer forsømmelsene slik: Vi mobiliserte ikke da verdenskrigen brøt ut høsten 1939 «i klar uoverensstemmelse med de tiltak som overensstemmende med forsvarsorganisasjonens forutsetninger hadde vært truffet under Münchenkrisen året i forveien... Endog fra presumptivt «mest forsvarsvennlig» hold ble det i Stortinget advart mot ettergivenhet overfor militære krav om inn-

kalling av personell. Jfr. Stortingstidende.»

Vi mobiliserte ikke etter Altmarkaffæren i februar 1940.

Vi mobiliserte ikke de første april dager 1940 da meldinger innløp fra alle kanter om at tyske stridskrefter gikk ut i Skagerak og Kattegat. Såvidt Lindbäck-Larsen. De som måtte finne på å si at det så allikevel ikke kunne ha nytt, henvises til de vanskeligheter tyskerne møtte første dag, spesielt senkingen av Blücher, dårlige landingsforhold på Fornebu, manglende forsyninger i Narvik og Trondheim, forsinket landgang i Kristiansand og Arendal. (For nærmere studium anbefales W. Hubatsch «Weserübung» og Harald Normann «Uheldig generalstab»).

I første bind av «Norges krig» har førstelektor ved historiefakultetet ved Universitetet i Oslo, dr. philos. Ole Kristian Grimnes, gitt en populærfremstilling av hendelsene. To ting i fremstillingen fortjener, for eftertidens skyld, kommentar.

Det er alminnelig erkjent at det norske forsvar i 1940 utdannelsesmessig og hva væpning angår var en ynkedom. Det var bare to årsklasser som hadde hatt 84 dagers utdanning. De som ikke hadde vært fritrukket hadde ellers hatt 48 dagers og noen også 72 dagers rekruttskole. Repetisjonsøvelser, eller regimentssamlinger som det dengang het, eksisterte ikke. Det hadde imidlertid vært lagt stor vekt på orden og disiplin og på skyteferdighet. Håndvåpnet var Krag-Jørgensens rifle eller karabin. Maskinpistoler fantes ikke, heller ikke håndgranater. Maskingeværet var Madsens, med dårlig renommé. Våre ypperste våpen var den vannavkjølte Colt-mitraljøs, 81 mm bombekaster, og hestetrunket 7,5 cm artilleri. Befalets person-

lige våpen var 11,25 mm Colt pistol. Hæren hadde ikke stridsvogner. Rittmester, senere general Bjørn Christoffersen, hadde eksperimentert med motormitraljøeseskadron, satt opp på små Opel Blitz lastebiler. Det var fattigslige greier å stille opp mot en angrepsmakt som hadde bombet og knust og løpt polakkene overende på atten dager! Kompani- og bataljonssjefer hadde ikke sett den avdeling de skulle føre i krig.

Til dette forsvarsmessige ynk kom det politiske.

Grimnes sier i stor elskverdighet: «Undersøkelseskommissjonen av 1945 konkluderte med et paradoks: Regjeringens medlemmer mente at de besluttet alminnelig mobilisering. De var imidlertid ukundige i militær språkbruk. Blant annet av den grunn fikk vedtaket en slik form at de militære måtte oppfatte det som et vedtak om delvis Bog stille mobilisering.»

Ifølge Undersøkelseskommissjonens rapport skjedde formidlingen av regjeringens mobiliseringsordre til de militære myndigheter uten misforståelser. Sjefen for generalstabens mobiliseringsavdeling, oberstløytnant A. F. Munthe, ble 9. april kl. 03.45 kalt til generalstabs-sjefens, oberst R. Hatledals kontor. Tilstede var kommanderende general Kristian Laake, generalstabssjefen og statsrådene Trygve Lie og Birger Ljungberg. Forsvarsminister Ljungberg ga ordre om at brigadene skulle kalles inn ved stille mobilisering. Det betydde at det ikke skulle være alminnelig mobilisering av alle styrker, og at innkallingen skulle skje pr. post, med første fremmøtedag 11. april.

Oberst Hatledal spurte da forsvarsministeren om han var blitt gal! Skulle det mobiliseres måtte det skje ved åpen og al-

minnelig mobilisering nå når fienden var i ferd å gå i land. Undersøkelseskommissjonen uttaler at den «anser det, som tidligere fremstilt, som at statsråd Ljungberg uttrykkelig har gitt ordre om stille mobilisering». Kommisjonen søker også på at Koht på Hamar orienterte stortingsmedlemmene om at det var mobilisering av *brigadene* det gjaldt. Kohts uttalelse i intervjuet på Oslo Østbanestasjon om morgenen før avreise til Hamar om at det var gått ut «alminnelig mobiliseringsordre» — hva det ikke er noe som heter — bidro til at mange mente at det var gitt ordre om full mobilisering. Professor Magne Skodvin, verkets hovedredaktør, har fortalt at Nygaardsvold skal ha gått rundt bordet og spurt Ljungberg om dette var alt de hadde. Hvis det er riktig, kan politikerne ha trodd at man mobiliserte alt. Men mobiliseringsreglene er ikke hva Grimnes sier «militær språkbruk», men grunnlag for noe så viktig som hva landets ledelse, regjeringen i statsråd, ifølge grunnlovens § 26, skal «sammenkalde Tropper» på. Det gis ikke mellom himmel og jord noen unnskyldning for at landets politiske ledelse ikke hadde satt seg inn i dette når en storkrig var brutt ut.

I boken Johan Nygaardsvold: «Norge i krig» (utgitt ved sønnen, på Tiden norsk forlag 1982), starter første kapittel, påbegynt på krysseren Glasgow 1. mai 1940, slik: «I nesten 4 uker har mine kolleger og jeg, det vil si hele den norske regjering, vært på flukt —» Etterat justisminister hadde anmodet Oslos politimester Welhaven om å bli på sin post, ta imot de tyske tropper og overgi byen uten kamp, skyndte statsmaktene seg ut av Oslo. Og major Nickel-

manns bataljon av 324. Infanterie-Regiment kom under eskorte av norske ridende politi marsjerende nedover landets hovedgate og inn i verdens nyhetsmedia som om det ikke var krig. Og det var det da heller ikke. Regjeringen ville forhandle. I møter på Hamar og Elverum utnevnte den en tremannsdelegasjon som man mente å skulle sende til Oslo. Man stod i forbindelse med den tyske sendemann dr. Curt Bräuer gjennom politimester Welhaven og ekspedisjonssjef W. Johannessen i Utenriksdepartementet.

Det ble imidlertid avtalt at dr. Bräuer skulle komme til Elverum 10. april, opprinnelig kl. 10.00, senere endret til kl. 13.00. Sjefen for Østfold Infanteriregiment nr. 5, oberst Hans Hiorth, la en sperring ved Midtskogen. Da det noe over midnatt, natt til 10. april kom til kamp på Midtskogen, tross Elverums-politimesterens henvendelse til Koht at det ikke burde skytes der, måtte regjeringen dra videre til Nyberg-sund om natten. Bare Koht ble igjen, i anledning konferansen med Bräuer neste dag.

Fallskjermjegerne ble stanset i sitt forsøk på å ta kongen og regjeringen til fange. Men på veien tilbake til Oslo muntret de seg med å avvæpne norske avdelinger, som jo ikke hadde fått noen ordre om at det var krig og bare å brenne løs. Populærforfattere har brukt dette i sitt frieri til forsvars-ikkevenner, med eller mot bedre vitende. Selv Grimnes omtaler dette uten nærmere forklaring.

General Rolstad forteller fra Rena 10. april om kvelden, dit generalstaben da var kommet, at det nesten to døgn etter invasjonen ennå ikke var gitt «tillatelse» til hærens avdelinger til å

slåss, fordi regjeringen for-handlet.

Kadetter stod vakt ved sper-ringen på Midtskogen da dr. Bräuer kom dit og måtte gå, over i en Elverumsdrosje, som for anledningen hadde tildek-kede vinduer. De husker at krigsskolesjefen, major, senere generalmajor, L. G. Bryhn, yt-ret som sin oppfatning at når forhandlinger nå var kommet i gang, ville det hele gå over. Han visste ikke at dr. Bräuer hadde kjempet i en lang telefonsam-tale med Berlin for å unngå å måtte forlange av Haakon VII at han skulle ta en regjering som ikke hadde noen hjemmel i norsk statsskikk.

Grimnes fremstiller det som om regjeringen tok et bestemt standpunkt og sa det avgjø-rende nei. Det var *kongen*, Haa-*kon VII*, som tro mot landets konstitusjonelle tradisjoner, sa nei til en regjering Quisling. Han hadde allerede under mø-tene på Hamar gitt uttrykk for at han ikke trodde på forhand-linger med tyskerne, idet de ikke ville holde en avtale. Ifølge Nils Hjelmtveits notat om mø-tet sa kongen: «På meg har det gjort et veldig inntrykk å ha ansvaret for de ulykker som kommer over land og folk hvis kravet avvises av meg. Og det er et tungt ansvar, så tungt at jeg gruer for å bære det, men min stilling er klar.»

Regjeringen som under sin ferd nå var kommet til Nyberg-sund, fulgte i statsråd kongens nei. Noe annet ville ha gjort dem til bare en flokk flyktnin-ger og ikke lenger Norges regje-ring.

Nygaardsvold var ikke laget til å ta slike situasjoner. Det foreligger det flere samtidige vitnesbyrd om. På Hamar ba han om å bli avløst som regje-ringssjef, men ble overbevist om at det var lite klokt å foreta

et slikt skifte under slike for-hold. Mange mente at man alle-rede 1. september 1939, da stor-krigen kom, burde ha dannet en samlingsregjering. Nå ble Ny-gaardsvolds regjering stående under hele krigen som Norges konstitusjonelle statsledelse sammen med kongen.

Grimnes var en meget ung mann under hele krigen, og kan vanskelig forestille seg hvor lite egnet regjeringen er til noen he-roisering i deres øyne som opp-levde den i 1940. Kongen fulgte hele tiden pliktens tunge bud. Regjeringen hadde ikke truffet de tiltak som kunne ha holdt landet utenfor krigen, slik re-gjeringen så resolutt gjorde da den første verdenskrig kom.

Grimnes kommer også unn-skyldende inn på at man ikke med rimelighet kunne forlange at regjeringen skulle tyde de varsler om krig som kom. Det er som å lese hans læremester Skodvin i «Som seilene fylles av stormen» (s. 35): «Men kom det da ikkje forvarsel? Jau, det gjorde det, om dei enn var litt bleike; ikkje berre her og då, men kvar gong det skjedde slike strategiske overfall i den andre verdenskrigen. Det kom «var-sel» til Belgia og Nederland den vinteren, fleire og sterkare enn hit, til Sovjetsamveldet før juni 1941, til USA før Pearl Harbour, meir enn halvtanna år etter vårt overfall; og kvar gong sa folk at dei ikkje forstod...»

Generalmajor R. Roscher Ni-elsen skriver i Aftenposten 11. oktober 1977 blant annet: «Fra nyttår 1940 ble det mere og mere klart for Generalstabens at tidspunktet for et tysk angrep nærmet seg med raske skritt. Vår utenriksledelse burde hel-ler ikke vært i tvil om hva som var i vente...». Nei, den burde ikke det. Vi som var kadetter i 1940, husker hvilket inntrykk Altmarkaffæren gjorde på oss

da vi i februar lå på vinter-øvelse på Hvalsmoen og slet med skikjelker i Haugsbygd. Vi stod ute i skolegården i Tollbod-gaten 10 og så i slutten av mars og de første dager av april et fremmed fly høyt oppe over byen og lurte på om vi ville rekke eksamen før noe hendte.

Undersøkelseskommissjonen fant det påfallende at Koht da han 6. april i Stortinget gjorde rede for den utenrikspolitiske situasjon, ikke nevnte de mel-dinger man til da hadde mot-tatt.

Den tyske planlegging fore-gikk i dypeste hemmelighet. Al-likevel var selve sjefen for den tyske kontraspionasjes sentral-avdeling, oberst Hans Oster (hengt 9. april 1945 samtidig med kontraspionasjens sjef, ad-miral Wilhelm Canaris) kon-takt til den nederlandske mili-tærattasjé i Berlin, major G. J. Sas. Arvid Brodersen forteller i sin meget leseverdige bok «Mel-lom frontene» at det til den svenske Berlin-legasjon i be-gynnelsen av april kom meldin-ger om innskipninger av trop-per og utstyr i tyske havner, særlig Stettin og Swinemünde. Tyske skipsoffiserer hadde sagt at troppene var bestemt for landstigning først og fremst i Norge. I den anledning oppsøkte den svenske sendemann sin nor-ske kollega og orienterte ham, «att det nu främst gäller Norge samt aktion mot detta land kan väntas inom kort». (Svensk UDs hvitbok «Förspelet»). En hoved-feil var at Berlinlegasjonen ikke hadde egen militærattasjé!

Oster varslet Sas to ganger om aksjonen mot Danmark og Norge, første gang 2. april. Den 3. april kom han tilbake med presise opplysninger om angrep på Danmark og Norge. Trop-pene var allerede innskipet. «Det er av største viktighet at Danmark, Norge og England

blir varslet. Gjør hva dere kan!» Den nederlandske legasjon sendte samme dag melding til Haag. Neste morgen, 4. april, oppsøkte Sas legasjonsråd Stang. Stang trodde at *engelskmennene* ville gjøre invasjon i Norge og avviste Sas' påstand «vet De da ikke at tyskerne lander tirsdag hos Dem?» som tøv. De opplysninger Sas ga Stang holdt Stang tilbake til søndag 7. april. Da ble de i hans forvanskede form sendt i telefonkode av den norske sendemann til Utenriksdepartementet i Oslo, hvor de ble tatt imot av fru Gudrun Ræder. Hun ringte hjem til Koht og leste opp meldingen, som gjaldt troppe-transport som var seilt ut fra tysk havn. Koht mente at skipene skulle ut i havet, mens fru Ræder syntes det var lite rimelig at tropper skulle andre steder enn i land. (Hun forteller blant annet om dette i sin meget leseverdige bok «De uunnværlige flinke».)

Brodersen reiser også spørsmålet om katastrofen kunne ha vært avverget. Han viser til Sveits hvor man såvel i september 1939 som i april-mai 1940 gikk til full mobilisering, utnevnte en øverstkommanderende, innførte unntakstilstand, krigsmessige trafikkbestemmelser for jernbanene, rekvierte transportmidler til oppsettingene, rekrutterte kvinner som frivillige hjelpere. En klar markering av viljen til å forsvare nøytraliteten.

Blir vi aldri ferdige med 9. april?

Den generasjon som opplevde å møte Wehrmacht i vårsneen i Norge 1940 og som kom ut av felttoget med en rekke ubesvarte spørsmål, vil plages av dette hele livet. Var det riktig av general Ruge å sende ut dagsordre som gikk ut på at nå var allierte styrker i ferd med å

gå i land i Norge — han kunne ikke si hvor, av sikkerhetsmessige årsaker, og inntil vi var blitt sterke nok til sammen å kunne kaste tyskerne på sjøen skulle vi føre oppholdende forsvaret. Gis det noe mer militært moralsk nedbrytende enn å trekke seg tilbake fra stilling til stilling. Vi lå ved Harestuvannet og lurte på om vi ikke snart var blitt mange nok til å rykke mot Oslo, og regnet med at for hver dag som gikk ble tyskerne sterkere og sterkere og flere og flere. Etter å ha stanset tyskerne ved Bjørgeseter, forlot vi i full fart triumfen og dro nordover fordi tyskerne etter hard kamp var brutt igjennom i Haugsbygda. Stod på et lasteplan og lurte på for hver meter lenger nordover på Hadeland hvordan vi vel skulle kunne ta tilbake det vi nå reiste fra.

General Ruges opplegg hvilte på to sviktende forutsetninger, et altfor dårlig forsvar etter mange års forsømmelser, og en hjelp som var mer symbolsk enn reell. General Fleischer

førte felttoget i Nord-Norge på en helt annen måte. Han hadde andre ressurser, det er så, men enten går man til aktiv offensiv — eller man innrømmer som generalstaben på Rena 10. april i redegjørelsen til justisminister Terje Wold at det er «for seint å snyte seg når nasen er åv». Det hadde for lenge vært rolig i Schipkapasset.

Tilbake sitter man med den sikre overbevisning at skulle vårt forsømte forsvar hatt en sjanse, måtte regjeringen ha mannet seg opp i tide, og mobilisert, forlangt like meget av seg selv som den senere forlangte av forsvaret. Men det har ikke historiker Grimnes nevnt. Det virket som om den regjering Grimnes mener bør heroiseres, da det knep som verst, hadde nok med å berge seg selv. For å si det med statsministeren: «I nesten 4 uker har nå mine kolleger og jeg, det vil si hele den norske regjering, vært på flukt —».

Det blir man ikke helt av. ■

K KREDITKASSEN
CHRISTIANIA BANK OG KREDITKASSE

2600 Lillehammer